

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ

Ἐν Ἀλεξανδρουπόλει τῇ 17^η Μαρτίου 1931.

Φίλε κύριε Σακελλαρίδη,

Επὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τοῦ παγκοσμίου πανηγυρικοῦ ἐορτασμοῦ τῆς δισχιλιετηρίδος τοῦ μεγάλου Λατίνου ποιητοῦ Βιργιλίου, σᾶς ἀποστέλλω τὴν κατωτέρω πραγματείαν “Περὶ Βιργιλίου ἀπὸ ἱατρικῆς ἀπόψεως”, ἵνα μὴ καθυστερήσῃ καὶ ἡ φίλη “Ἑλληνικὴ Ἱατρικὴ”, ἐν τῷ πνευματικῷ τούτῳ ἐορτασμῷ, ἀποτίονσα καὶ αὕτη ἐλάχιστον φόρον εὐγνωμοσύνης καὶ θαυμασμοῦ εἰς τὸν μέγαν Ποιητὴν καὶ Διδάσκαλον, τοῦ ὁποίου τὰ ἐμπνευσμένα ἔργα ἐπὶ αἰῶνας ἔτερψαν καὶ ἐδίδαξαν ὁλοκλήρους γενεάς.

Ἡ πραγματεία αὕτη, ἀποτελεῖ αὐτοτελὲς ἀπόσπασμα τοῦ λαμπροῦ ἔργου τοῦ Συναδέλφου κ. Edmond Duprouy, ὑπὸ τὸν τίτλον «Médecine et mœurs de l'ancienne Rome, d'après les poètes Latins», ἀριθμοῦν μέχρι τοῦδε δύο ἐκδόσεις, μίαν τῷ 1885 καὶ ἄλλην τῷ 1892.¹ Ἐξελληνίσας ταύτην χάριν τῶν ἀναγνωστῶν τῆς “Ἑλληνικῆς Ἱατρικῆς”, προσέθηκα πᾶν ὅ,τι ἐθεώρησα ἀναγκαῖον πρὸς καλλιτέραν κατανόησιν τῆς ἐποχῆς, τὴν ὁποίαν πραγματεύεται, συμφώνως πρὸς τὰς γενομένας ἔκτοτε προόδους τῆς ἐπιστήμης, ἀπὸ ἱστορικῆς καὶ ἀρχαιολογικῆς ἀπόψεως.

Μετὰ πλείστης τιμῆς

Α. Θ. ΣΑΜΟΘΡΑΙΚΗΣ

ΒΙΡΓΙΛΙΟΣ

70-19 π. χ.

ΕΠΙ ΤΗ ΔΙΣΧΙΛΙΕΤΗΡΙΔΙ ΑΥΤΟΥ

ΥΠΟ ΑΧΙΛΛΕΩΣ Θ. ΣΑΜΟΘΡΑΙΚΗ (ΕΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥΠΟΛΕΙ)

Ὁ Βιργίλιος ἐγεννήθη εἰς Ἄνδεις (νῦν Pietola) πολίχνην τῆς Βορείου Ἰταλίας, κειμένην ἐπὶ τοῦ Μινκίου, ἀριστεροῦ παραποτάμου τοῦ Πάδου, παρὰ τὴν Μάντουαν, εἰς τὰς 15 Ὀκτωβρίου 70 π. Χ. (684 ἀπὸ κτίσεως Ῥώμης). Κατήγετο ἀπὸ πλουσίαν οἰκογένειαν γεωργῶν, καὶ ἔλαβε λαμπρὰν ἀνατροφὴν, κατ' ἀρχὰς εἰς Κρεμόναν καὶ Μιλᾶνον, ἀκολούθως δὲ εἰς Νεάπολιν, ὅπου ἐσπούδασε κατὰ σειρὰν: φιλοσοφίαν, φιλολογίαν, μαθηματικά καὶ ἱατρικὴν.¹ Αἱ φιλολογικαὶ σπουδαί, οὐδὲν τὸ ἀσυμβίβαστον ἔχουν μὲ τὰς ἐπι-

1) Εἰς 16^{ον} Paris, σελ. VII - 439, Librairie J. B. Baillière et Fils.

1) Ὁ Saint-Beuve, εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ «Etude sur Virgile», λέγει τὰ ἐξῆς σχετικῶς μὲ τὴν ἐγκυκλοπαιδικὴν μόρφωσίν του. “Οἱ ἀρχαῖοι ἀνεγνώριζον ἐν τῇ ποιήσει τοῦ Βιργιλίου, ἀκριβείαν καὶ πραγματικὴν ἀκριβολογίαν τοῦ σοφοῦ καὶ ἐρευνητοῦ, πρᾶγ-

στήμας. Οὕτω τὸ βάθος τῶν σκέψεών του καὶ ἡ ἀκρίβεια τῶν ἐκφράσεών του, τὰ μέγιστα ὠφελήθησαν ἐκ τῆς ἐπιστημονικῆς μορφώσεως καὶ τοῦ ἐρευνητικοῦ πνεύματός του, τὸ ὅποῖον ἤντλησεν ἐξ αὐτῆς.

Ὅπως ὁ Ὀράτιος, ὁ Προπέρτιος καὶ ὁ Τίβουλλος, ὁ Βιργίλιος ἔλαβε μέρος ὑπὲρ τοῦ Βρούτου κατὰ τοῦ Ὀκταβίου, ἡ δὲ περιουσία του ἐδημεύθη μετὰ τὴν μάχην τῶν Φιλίππων τῷ 42 π. Χ. Ἀλλὰ χάρις εἰς τὴν ἐπέμβασιν τοῦ Μαικήνα, τοῦ προστάτου τῶν Λατίνων ποιητῶν, ἐπανέκτησε τὴν πατρικὴν του περιουσίαν. Ἐδῶ σταματᾷ ἡ πολιτικὴ αὐτοῦ ἱστορία.

Ὁ Βιργίλιος ἦτο ἐκλεκτὴ φύσις. Ἦτο εὐαίσθητος, πονόψυχος, μετριόφρων, παρατηρητής, ἐχθρὸς τῆς διχονοίας, τῶν ἐμφυλίων πολέμων καὶ τῶν διαιρέσεων. Ἡ δειλία του ἦτο ὑπερβολικὴ, τὸ δὲ μέτωπόν του, ἦτο ἐξ ἐκείνων, ποῦ ὅταν προβληθῇ ἡ αἰδώς, δύναται νὰ καλύψῃ τὸ ἐρύθημα, ὅπως εἶπεν ὁ Σενέκας: «ad eo illi ex alto suffusus est rubor», ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐκείνων ἐπίσης, τὰ ὅποια εὐκόλως παραδίδονται εἰς τὰ φιλήματα μιᾶς ἐρωμένης. Ὁ Βιργίλιος, ὁ φίλος τοῦ Ὀρατίου, εἶχε καρδίαν τρυφεράν καὶ δὲν ἠδυνήθη πάντοτε νὰ ἀντισταθῇ εἰς τὰ θέληγτρα καὶ τὰς ἐρωτοτροπίας τῆς Ἀφροδίτης. Ἐν τούτοις, ποτὲ δὲν ἐλησμόνησε νὰ διατηρήσῃ εἰς τὰς σχέσεις του τὴν μεγαλειέραν ἀξιοπρέπειαν, καὶ τὴν λεπτότητα ἐκείνην, τὴν ἔμφυτον εἰς τοὺς μεγάλους ἄνδρας. Ὑπῆρξε ποιητὴς εἰς ὅλας τὰς περιστάσεις τοῦ βίου του, ἐπικός, ἐλεγειακός, διδακτικός, πλήρης πάθους δι' ὅτι ὥραϊον καὶ μέγα. Ὑπῆρξε ποιητὴς ὅπως ὁ Ὅμηρος. Ἦτο ἓνας γόης μὲ ἀποστολὴν ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐψαλλε τὴν πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπην καὶ ἐνέπνευσεν εἰς τοὺς λαοὺς εὐγενῆ καὶ γενναῖα αἰσθήματα, γενόμενος εὐεργέτης τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἐν τούτοις παρὰ τὴν πραότητα τοῦ χαρακτῆρός του, ἐνίστε ἦτο ἀρχετὰ ἰδιότροπος. Κατὰ πολλοὺς ὑπομνηματιστάς, τὸν Βιργίλιον ὑπαινίσσεται ὁ Ὀράτιος εἰς τινὰ τῶν σατιρῶν του λέγων:

“Εἶναι πολὺ ὀξύχολος, καὶ δὲν γνωρίζει νὰ χαρίζεται εἰς τὰ σκώμματα τῶν ἄλλων. Πιθανὸν νὰ γελάσῃ τις εἰς τὴν θέαν τοῦ ἀνθρώπου τούτου μὲ ἄγρια μαλλιά, μὲ ποδῆρες ἔνδυμα καὶ μεγάλα ὑποδήματα δυσανάλογα πρὸς τοὺς πόδας του.... ἀλλ' εἶναι ἀγαθός, ὁ καλλίτερος τῶν ἀνθρώπων καὶ φίλων, τὸ δὲ χονδροειδὲς αὐτὸ ἔνδυμα, κρύπτει ἐν ὑπέροχον πνεύμα.”

*Iracundior est paulo? Rideri possit, eo quod
Rusticius tonso toga defluit, et male laxus
In pede calceus haeret. At est bonus, ut melior vir
Non alius quisquam; at tibi amicus; at ingenium ingens
Inculto latet hoc sub corpore.*

(Σατιρῶν, βιβλ. Α. III. 30 - 34)

μα τὸ ὅποῖον ἔκαμεν ὥστε νὰ εἴπῃ ὁ Μακρόβιος προσπαθῶν νὰ ἐξηγήσῃ ἀστρονομικόν τι χωρίον τῶν Γεωργικῶν του, ὅτι “ὁ Βιργίλιος οὐδέποτε περιπίπτει εἰς σφάλματα, προκειμένου περὶ ἐπιστημονικῶν ζητημάτων.”

Σωματικῶς ὁ Βιργίλιος ἦτο ὑψηλὸς καὶ λεπτός, καὶ ἀσθενικῆς κράσεως.¹ Εἶχε τὸ ἡλιοκαῆς χρῶμα τοῦ χωρικοῦ, λεπτὰ χαρακτηριστικά, καὶ μακροὰ μαλλιά. Τὸ ὑγρὸν καὶ βαλτῶδες (impaluda) κλῖμα τῆς Μάντουας, τοῦ προὔ- ξένησαν ἀρκετὰς βρογχίτιδας, συνεπεία τῶν ὁποίων ἠναγκάσθη νὰ καταλίπη τὴν χώραν, τῆς ὁποίας ἐν τούτοις ὁ συννεφώδης οὐρανὸς καὶ τὰ καταπρά- σινα λειβάδια, ἤρεσκον εἰς τὴν ὄνειροπόλον καὶ μελαγχολικὴν φύσιν του. Λιῆλθε λοιπὸν τὸν βίον του, πότε εἰς τὴν Νεάπολιν καὶ πότε εἰς τὴν Ῥώ- μην. Τὰ τρία τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς του παρέμεινεν ἐν Ἑλλάδι, ὁπόθεν ἐπιστρέφων εἰς Ἰταλίαν μετὰ τοῦ ἐξ Ἀνατολῆς ἐπανακάμπτοντος Αὐγού- στου, ἔπαθεν ἐξ ἡλιάσεως εἰς τὰ Μέγαρα. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἠθέλησε νὰ διακόψῃ τὸ ταξίδιον του, ἡ κατάστασίς του ἐπεδεινώθη κατὰ τὸν πλοῦν, μετὰ τινος δὲ ἡμέρας ἀπὸ τῆς εἰς Βρινδήσιον ἀποβιβάσεώς του ἀπέθανε τῷ 19 π. Χ. (735 ἀπὸ κτίσεως Ῥώμης), εἰς ἡλικίαν 52 ἐτῶν. Κατὰ τὴν παρά- δοσιν, ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου του ὑπηγόρευσε τὸ κατωτέρω δίστιχον, τὸ ὁποῖον ἐχαράχθη ἐπὶ τοῦ τάφου του:

*Mantua me genuit, Calabri rapuere, tenet nunc
Parthenope, Cecini pascua, rura, duces.*

Ἦτοι: Ἡ Μάντουα μὲ ἐγέννησεν, οἱ Καλαβροὶ μὲ ἀνήρπασαν (δηλ. ἀπέ- θανον εἰς Βρινδήσιον τῆς Καλαβρίας). Τώρα μὲ κατέχει ἡ Παρθενόπη (δηλ. κεῖμαι εἰς Νεάπολιν). Ἐψαλλα βοσκάς, ἀγρούς, ἡγεμόνας, (ἦτοι ἐποίησα: Βουκολικά, Γεωργικά, Αἰνειάδα).

Ἡ τέφρα του, συμφώνως πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν του, κατετέθη ἐν τινι τάφῳ δύο περίπου μίλια ἀπὸ τῆς Νεαπόλεως, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ποτιόλων, νῦν Rouzzoles.

* *

Ῥίψωμεν ἤδη ἐν βλέμμα ἱατρικὸν καὶ ἐπιστημονικὸν ἐπὶ τῶν ἔργων του.

Ἀναγινώσκων τις τὰ Βουκολικά καὶ τὰ Γεωργικά τοῦ Βιργιλίου, ἐκπλήσ- σεται διὰ τὰς βαθεῖας γνώσεις του, εἰς τὴν Γεωργίαν, τὴν Βοτανικὴν καὶ τὴν Ὑγιεινὴν. Διδάσκει τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς, ἡ ὁποία μᾶς χαρίζει τὸ χαρούμενον θέρος, τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν πρέπει νὰ ἀνασκάπτουν τὴν γῆν, καὶ πότε νὰ ἐμβολιάζουν τὴν ἄμπελον μὲ τὴν πελέαν. Ἐπίσης τὰς φροντί- δας, τὰς ὁποίας πρέπει νὰ καταβάλλουν διὰ τὴν ἀναπαραγωγὴν τῶν κτη- νῶν καὶ τῶν μελισσῶν. Γνωρίζει ποῖαι γαῖαι εἶναι κατάλληλοι διὰ τὰς δια- φόρους σποράς, τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἀνέμων, τὰς μεθόδους καὶ τὰ μαθήματα τῆς πείρας, τὰς ἐπιτοπίους παραδόσεις, τὰ προϊόντα κάθε τόπου. Τοιαύτη γῆ εἶναι κατάλληλος διὰ δημητριακοὺς καρπούς, τοιαύτη διὰ τὴν ἄμπελον, ἄλλη διὰ τὰ καρποφόρα δένδρα, καὶ ἄλλη διὰ τὴν βοσκήν. Οὕτως ὁ Τμῶ- λος, λέγει, μᾶς ἀποστέλλει τὸν κρόκον του, αἱ Ἰνδαίαι τὸν ἐλεφαντόδοντα, αἱ

1) Οἱ βιογράφοι του, ἀναφέρουν ὅτι ἔπασχεν ἀπὸ τὸν στόμαχον καὶ τὸν λαιμόν του, ἀπὸ συχνούς πονοκεφάλους, καὶ ὅτι ἔσχε πολλάκις αἱμοπτυσίας. Ἐντεῦθεν ἡ πα- ρατηρουμένη ἐγκράτεια καὶ νηφαλιότης τοῦ ποιητοῦ.

πεδιάδες τοῦ Σαβᾶ τὸν λίβανον, ἡ μαύρη Χώρα τῶν Χαλύβων τὸν σίδηρον, ὁ Πόντος τὸ δυσῶδες καστόρεον.

Συμβουλεύει εἰς τοὺς γεωργούς, ποτὲ νὰ μὴ σπεύρουν ἐπὶ δύο συνεχῇ ἔτη σῖτον εἰς τὸν ἴδιον ἀγρόν, ἀλλὰ νὰ ἀντικαθιστῶσιν αὐτὸν διὰ πίσσων ἢ διὰ βίκου (vicia, εἶδος λαθοῦρι ἢ ἀρακᾶ), ἢ διὰ πικρῶν λουπίνων. “Ἀποφρευγε, λέγει, τὸ λῖνον, τὴν βρώμην, καὶ τὴν ὑπνωτικὴν μήκωνα, φυτὰ τὰ ὅποια ξηραίνουν τὴν γῆν, ἐκτὸς ἂν πυκνὴ κόπρος καὶ ἅλατα τῆς στέκτης ἐνίσχυσαν τὴν ἐξαντληθεῖσαν δύναμίν της. Τὰ πρῶτα εἶναι λιπάσματα, τὰ ὅποια τροποποιοῦσι τὴν χημικὴν σύστασιν τοῦ ἐδάφους, τὰ δὲ δεύτερα ἀποτελοῦσι τὸ κόπρισμα, τὸ ὁποῖον τροποποιεῖ τὴν φυσικὴν σύστασιν τῆς γῆς καὶ ἐνδυναμώνει τὴν βλάστησιν.”.

Δὲν θὰ ἀκολουθήσωμεν τὸν Βιργίλιον εἰς τὰ σοφὰ αὐτοῦ περὶ Γεωργίας μαθήματα, ἀλλὰ θὰ σταματήσωμεν εἰς τὴν περιγραφὴν δένδρου τινός, τοῦ ὁποίου περιγράφει τὰς διαφόρους ιδιότητας, χωρὶς νὰ τὸ ὀνομάζῃ.

“Ἡ Μηδία, λέγει, παράγει τὸν σωτήριον τοῦτον καρπὸν, τοῦ ὁποίου ὁ πικρὸς χυμὸς καὶ ἡ διαρκὴς γεῦσίς του, ἀποδιώκουν ἐκ τῶν φλεβῶν μὲ τόσῃν δραστηκὴν ἐνέργειαν τὸ δηλητήριον ποῦ ἔσταξεν ἡ κακὴ μητριὰ, ἀναμιγνύουσα μαγικὰ λόγια. Τὸ δένδρον αὐτὸ εἶναι μεγάλο. Ὁμοιάζει πολὺ πρὸς τὴν δάφνην, καὶ θὰ ἐξελαμβάνετο ὡς δάφνη, ἂν δὲν εἶχε τὴν εὐωδίαν, ποῦ ἀπὸ μακρὰν σκορπίζει. Τὰ φύλλα του ἀνθίστανται εἰς ὅλους τοὺς ἀνέμους, τὰ δὲ ἄνθη του ἐπίσης εἶναι πολὺ στερεά. Οἱ Μῆδοι τὰ μεταχειρίζονται διὰ νὰ καθιστοῦν εὖοσμον τὴν ἀναπνοὴν καὶ τὸ δυσῶδες στόμα των, καὶ νὰ ἀνακουφίζωσι τοὺς ἀσθματικούς γέροντας.”.

.....*Animas et olentia Medi*

Ora fovent illo, et senibus medicantur anhelis.

(Γεωργ. II. 134 - 135)

Ἀλλὰ ποῖον εἶναι τὸ δένδρον τοῦτο; Πολλοὶ βοτανικοί, ὑποθέτουσιν ὅτι εἶναι ἡ Κιτρέα ἡ Μηδική¹ (Citrus Medica), τῆς ὁποίας ὁ χυμὸς διὰ τῆς ἀντιπυρετικῆς ἐνέργειας, κάλλιστα ἠδύνατο νὰ ἐκδιώξῃ ἀπὸ τῶν φλεβῶν τὰ ἐλώδη μιάσματα, χαρακτηριζόμενα ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ ὡς δηλητήριον, ἐνστα-

1) Τὸ δένδρον καλεῖται Μηδικὴ μηλέα ἢ ἀπλῶς Κιτρέα, ὁ δὲ καρπὸς Μηδικὸν μῆλον, Περσικὸν ἢ καὶ Ἀσσύριον.

Φαίνεται ὅτι αἱ βοτανικαὶ αὗται γνώσεις τοῦ Βιργιλίου, προέρχονται ἀπὸ τὸν Θεόφραστον, ὅστις λέγει τὰ ἐξῆς σχετικά: “Ἡ δὲ Μηδία χώρα, καὶ ἡ Περσίς, ἄλλα τ’ ἔχει πλείω, καὶ τὸ Μῆλον τὸ Μηδικὸν ἢ Περσικὸν καλούμενον. Τὸ δὲ μῆλον οὐκ ἐσθίεται μὲν, εὖοσμον δὲ πάνυ, καὶ αὐτὸ καὶ τὰ φύλλα δένδρου. Κἂν εἰς ἱμάτια τεθῇ τὸ μῆλον, ἀκοπτα διατηρεῖ . . . Χρήσιμον δέ, ἐπειδὰν καὶ τύχη τις πεπωκὸς θανάσιμον φάρμακον . . .” Ἐχει δὲ τὸ δένδρον τοῦτο φύλλον μὲν ὅμοιον, καὶ σχεδὸν ἴσον τῷ τῆς δάφνης. Καὶ πρὸς στόματος εὐωδίαν. Ἐὰν γάρ τις ἐψήσῃ ἐν ζωμῷ ἢ ἐν ἄλλῳ τινι τὸ εἶσω τοῦ μήλου, ἐκπιέσῃ τε εἰς τὸ στόμα, καὶ καταρροφήσῃ, ποιεῖ τὴν ὁσμὴν ἠδεῖαν.” (Περὶ Φυτ. Ἱστορ. IV, 4). Τὰ αὐτὰ περίπου ἀναφέρει καὶ ὁ Πλίνιος (Nat. Hist. XXIII, 56, 1).

λαχθὲν ὑπὸ κακῆς τινος μητρυᾶς. Ἀναφέρομεν τὴν ἐξήγησιν ταύτην, ἥ ὁποία μᾶς φαίνεται πιθανή καὶ εὐλογοφανής, λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν τὴν φανταστικὴν αἰτιολογίαν τὴν ὁποίαν ἔδιδον οἱ ἀρχαῖοι εἰς τὰς ἐπιδημικὰς νόσους. Ὅσον ἀφορᾷ ὅμως τὴν ἀντισπασμωδικὴν ἐνέργειαν τοῦ λεμονίου ἐν τῷ γερωντικῷ ἄσθματι, τοῦτο εὐκόλως δύναται νὰ ἐξελεγχθῇ, ἂν γίνωσι σχετικὰ πειράματα, τὰ ὁποῖα δὲν ἐγένοντο μέχρι τοῦδε.

Εἰς τὸ δωδέκατον βιβλίον τῆς Αἰνείαδος, εὐρίσκομεν ἄλλο παράδειγμα τῶν γνώσεων τοῦ Βιργιλίου εἰς τὴν Ἱατρικὴν βοτανικὴν.

Ὅταν ὁ Αἰνείας ἐπληγώθῃ εἰς τὴν κνήμην διὰ τινος βέλους, καὶ ἡ αἱμορραγία ᾗτο ἀκατάσχετος, τότε ἡ ἰδία Ἀφροδίτῃ ἔφερεν εἰς τὸν γηραιὸν χειρουργὸν Ἱαπυν, τὴν βοτάνην τῆς ὁποίας τὸ ἔγχυμα θὰ χρησιμεύσῃ εἰς τὸ καθάρισμα τῆς πληγῆς. Εἶναι δ' αὕτη τὸ δίκταμνον, μὲ τὰ χνοώδη καὶ ἐρυθρὰ φύλλα, γνωστότατον ὑπὸ τῆς ἀγρίας αἰγός, ὅταν τραυματισθῇ.¹ Ἐννοεῖται ὅτι ἡ Ἀφροδίτῃ παρέχει εἰς τὸ παρασκεύασμα μεγαλειτέραν δύναμιν, ἀναμιγνύουσα εἰς αὐτὸ τὸν χυμὸν τῆς ἀμβροσίας καὶ τῆς εὐώδους πανακείας.

Ὁ Ἱαπυς, χωρὶς νὰ γνωρίζῃ τὴν δύναμιν τοῦ ὕδατος τούτου, προβαίνει εἰς τὴν ἐπίδεσιν τοῦ τραύματος. Ὁ πόνος σιγὰ σιγὰ ἔπαυσε καὶ τὸ αἷμα ἔσταμάτησεν εἰς τὸ βάθος τοῦ τραύματος.

.....*Subitoque omnis de corpore fugit*

Quique dolor ; omnis stetit imo vulnere sanguis.

(Αἰνείαδ. XII, 421 - 422)

Ἀλλὰ τὸ συλλεχθὲν ἐπὶ τῆς Ἰδῆς ὑπὸ τῆς Θεᾶς δίκταμνον, δὲν ᾗτο ἄλλο παρὰ τὸ Κρητικὸν δίκταμνον, εἶδος ὀριγάνου, τῆς οἰκογενείας τῶν χειλανθῶν, περίφημον κατὰ τὴν ἀρχαιότητα διὰ τὴν ἐπὶ τῶν τραυμάτων θεραπευτικὴν αὐτοῦ ιδιότητα, καθὼς καὶ διὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους. Σήμερον δὲ εἶναι ἐν χρήσει ἐν τῇ θεραπευτικῇ, εἰς τὸ παλαιὸν ἔκλειγμα (κοινῶς ματζοῦνι), *Electuarium Diascordium*, καὶ τὸ τοῦ *Safram composé*, σπανιώτατα χρησιμοποιούμενα.

Ὅσον ἀφορᾷ τοὺς σωτηρίους χυμοὺς τῆς ἀμβροσίας καὶ πανακείας, τοὺς ὁποίους ἡ Ἀφροδίτῃ ἔρριψεν εἰς τὸ αἵμοστακτικὸν ὑγρόν, ὑποτίθεται ὑπὸ τῶν βοτανολόγων, ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ *Chenopodium ambrosioides*, τοῦ ὁποίου τὸ τέιον (Μαθέα ἢ θέα), ἡ τέιον τῆς Παραγουάης ἀποτελεῖ μίαν ποικιλίαν αὐτοῦ.

1) Ὁ Θεόφραστος, (Φυτ. Ἱστορ. X, 16, 1) λέγει περὶ αὐτοῦ: “Τὸ δὲ δίκταμνον ἴδιον τῆς Κρήτης . . . σπάνιον δὲ ἐστὶ καὶ γὰρ ὀλίγος ὁ τόπος ὁ φέρων καὶ τοῦτον αἱ αἰγες ἐκνέμονται διὰ τὸ φιληδεῖν. Ἀληθὲς δὲ φασιν εἶνε καὶ τὸ περὶ βελῶν, ὅτι φραγούσαις ὅταν τοξευθῶσιν ἐκβάλλει.” Ὁ δὲ Διοσκορίδης, προσθέτει: “Φασὶ δὲ καὶ τὰς αἰγας ἐν Κρήτῃ τοξευθείσας καὶ νεμεθείσας τὴν πόαν ἐκβάλλειν τὰ τοξεύματα.”

Τὰς θεραπευτικὰς ταύτας ιδιότητας τοῦ δικτάμνου, πιστεύουσι πολλοί, ἐν Κρήτῃ ἰδίως δὲ στρατιῶται.

Εἶδομεν τὸν Βιργίλιον βοτανολόγον, τώρα θὰ γνωρίσωμεν αὐτὸν ὡς ὑγιεινολόγον.

Ἐὰν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ ποιητοῦ δὲν ἦσαν γνωσταὶ αἱ σύγχρονοι περὶ μικροβίων θεωρίαι, ἐν τούτοις, ὑπώπτενον ὅτι νοσώδης αἰτία προερχομένη ἐξ ἀσθενοῦς ὁργανισμοῦ, εἶναι ἱκανὴ νὰ μολύνῃ ἓνα ὑγιᾶ ὁργανισμόν. Ἐπὶ πλεόν οἱ παρατηρηταὶ τῆς ἀρχαιότητος δὲν ἠγνόουν ὀλιγώτερον, ὅτι αἱ μολυσματικαὶ νόσοι προέρχονται ἐκ μιᾶς ἐστίας ἀναδιδοῦσης ὀλεθρίας ἀναθυμιάσεις καὶ ὅτι ὁ ἀῆρ ἐκρησίμευεν ὡς φορεὺς διὰ τὴν διάδοσιν αὐτῶν.

Ὁ Μελίβοιος, λέγει πράγματι εἰς τὸν γέρο Τίτυρον: “Τὰ ποιμνιά σου παχειὰ καὶ γεμάτα, δὲν θὰ ἔχουν νὰ ὑποφέρουν ἀπὸ μιὰ ἀσυνείθιστη βοσκή, ὅταν δὲ γεννήσουν, δὲν θὰ φοβοῦνται μήπως μολυνθοῦν ἀπὸ τὰ ποιμνία τοῦ γείτονός σου,,.

*Non insueta gravis tentabunt pabula fetas,
nec mala vicini pecoris contagia laedent.*

(Βουκολ. Α, 49 - 50)

Εἰς τὸ τρίτον βιβλίον τῶν Γεωργικῶν του,¹ ὁ Βιργίλιος μᾶς δίδει περιεργοτάτην περιγραφὴν μιᾶς ἐπιζωοτίας. Ἡ νόσος αὕτη, λέγει, προσβάλλει τὰ ποιμνία καὶ τὰ καταστρέφει. Πάλαι ποτέ, ἓνας μολυσμένος ἄερας, ἀναμειγμένος μὲ ὅλας τὰς ἀναθυμιάσεις τοῦ φθινοπώρου, κατέστρεψεν ὅλα τὰ κατοικίδια ζῷα, καὶ αὐτὰ μάλιστα τὰ ἄγρια, ἐμόλυνε τὰς λίμνας καὶ ἐδηλητηρίασε τὰς βοσκάς. Κατ’ ἀρχὰς μιὰ φωτιά διέτρεχεν ἀπὸ φλεβὸς εἰς φλέβα, κατέξηραν τὰ μέλη τοῦ ζῴου, καὶ μετ’ ὀλίγον ἐπρίσκετο ὑπὸ τινος διαβρωτικοῦ ὑγροῦ τὸ ὅποῖον σιγὰ σιγὰ κατέκαιε καὶ κατέτρωγε τὰ ὅσπια των.

Οἱ βόες παρουσίαζον διάφορα συμπτώματα. Τὰ πλευρά των ἐβούλιαζον, βαρεῖα νάρκη ἐβάρυνε τὰ σβυσμένα μάτια των, καὶ ἡ κεφαλὴ των βαρεῖα, κλίνει ὑπὸ τὸ βάρος της πρὸς τὰ κάτω. Ἐμοῦσιν ἓνα αἷμα ἀνάμικτον μὲ ἄφρον καὶ πρὶν ἀποθάνουν, ἐκπέμπουν ἓνα βαθὺν καὶ μακρὸν στεναγμόν.

Ἡ λύσσα προσβάλλει τοὺς κύνες, ὁ χοῖρος πνίγεται ἀπὸ δυνατὸν βῆχα, ὁ ὅποιος σφίγγει τὸν πληγωμένο λάρυγγά του. Ὁ ἵππος καταβεβλημένος καὶ περίλυπος, ἀποστρέφεται τὰς πηγάς, καὶ διὰ τῆς ὀπλῆς του πλήττει ἀκαταπαύστως τὴν γῆν. Τὰ αὐτιά του βλέπουν πρὸς τὰ κάτω, καὶ ἓνας διαλείπων ψυχρὸς ἰδρῶς, ἐπέρχεται ὅταν πλησιάζει ὁ θάνατος. Τὸ ξηρανθὲν δέρμα του σκληρύνεται, καὶ ἀνθίσταται εἰς τὴν χεῖρα ποῦ τὸ ἐγγίζει. Μετ’ ὀλίγον οἱ ὀφθαλμοὶ φλογίζονται, ἡ ἀναπνοὴ γίνεται πολὺ δύσκολα διακοπτομένη πολλάκις ὑπὸ ἀλγεινῶν στεναγμῶν καὶ μακρῶν ἀναπνοῶν, αἱ ὁποῖαι τεντώνουν τὰ πλευρὰ τοῦ ζῴου. Ἀπὸ τοὺς ῥώθωνάς του ῥέει ἓνα μαῦρο αἷμα, καὶ ἡ σκληρὰ καὶ κατάξηρος γλῶσσά του φράσσει τὸν λάρυγγα. Τέλος πλησιάζει ὁ θάνατος καὶ ἐν μέσῳ σπασμῶν καταβάλλεται τὸ ζῷον.

Εἰς τὰς μάνδρας ὁ θάνατος ἐπισωρεύει τὰ πτώματα, τὰ ὅποια πίπτουν

1) Στίχος 475 μέχρι τέλους τοῦ III βιβλίου, κατ’ ἀπομίμησιν τοῦ Λουκρητίου.

εἰς κομμάτια εἰς μίαν εἰδεχθῇ ἀποσύνθεσιν, πρὶν ἢ προφθάσουν νὰ τὰ παρα-
χώσουν εἰς βαθεῖς λάκκους. Διότι τὸ ὕδωρ καὶ ἡ φωτιά δὲν ἠδύναντο νὰ
καθαρίσουν τὰ δέρματά των. Πολὺ δὲ προεφυλάσσοντο νὰ κουρεύσουν τὰ
ἐκ τῆς μολύνσεως ἀποθανόντα πρόβατα, ἢ νὰ ἐγγίσουν τὸ μολυσμένον
σῶμά των.

Δυστυχία εἰς ὅποιον ἐτόλμα νὰ τὰ ἐνδυθῇ.

Ἀμέσως τὸ σῶμά του ἐκαλύπτετο ὑπὸ ὀξέων φλυκταινῶν. Ἀπὸ τὰ μο-
λυσμένα μέλη του ἔρρεεν ἕνας ἰδρὼς ἀκάθαρτος, καὶ εὐθὺς εἰς μόνην τὴν
ἐπαφήν μὲ τὸ μολυσμένον τοῦτο ἔνδυμα, κατεστρέφετο κατακαιόμενος ὑπὸ
τοῦ ἱεροῦ πυρός.

*Verum etiam invisos si quis tentarat amictus,
ardentes papulae, atque immundus olentia sudor
membra sequebatur; nec longo deinde morandi
tempore contactos artus sacer ignis edebat.*

(Γεωργ. III, 563 - 566)

Ἴδου ἡ κακοήθης φλύκταινα (pustule maligne), μεταδιδομένη εἰς τὸν
ἄνθρωπον διὰ τῶν δηλητηριωδῶν ὑλῶν τῶν προερχομένων ἐκ τῶν λειψά-
νων τῶν προσβληθέντων ὑπὸ τῶν νόσων τοῦ ἄνθρακος ζῶων.

Ὁ Βιργίλιος περιγράφει θαυμάσια τὴν γαγγραινώδη φλεγμονήν, τὴν ἐσχά-
ραν, ἡ ὁποία ἐπακολουθεῖ, ὅπως καὶ τὰ γενικὰ συμπτώματα, ἀδυναμικὰ καὶ
ἀταξικά, τὰ ὁποῖα συνοδεύουν τὴν τελευταίαν περίοδον τῆς νόσου, ὅσάκις
δι' ἔλλειψιν καταλλήλου θεραπείας δὲν ἀνακοπεῖ ἡ ἐξέλιξις αὐτῆς.

Εἶναι ἀληθῶς περίεργον, νὰ βλέπωμεν τὸν ποιητὴν τῆς Αἰνείαδος, νὰ
μᾶς ἀποκαλύπτῃ τὰς κτηνοτροφικὰς του γνώσεις. Ἀλλ' ἐὰν ἔχωμεν ὑπο-
μονὴν καὶ θέλωμεν νὰ τὸν παρακολουθήσωμεν, μᾶς ὑπόσχεται, λέγει, νὰ μᾶς
διδάξῃ τὰ συμπτώματα καὶ τὰς αἰτίας τῶν διαφόρων νοσημάτων, τὰ ὁποῖα
προσβάλλουσι τὰ ποίμνια.

Morborum quoque te causas et signa docebo.

(Γεωργ. III, 440)

Ἡ ὄνυπαρὰ ψώρα προσβάλλει τὰ πρόβατα. Τὰ ἀγκάθια τῶν θάμνων ξε-
σχίζουν τὸ δέσμα των καὶ προκαλοῦν ἀποστήματα. Ποῖον εἶναι λοιπὸν τὸ
κατ' αὐτῆς φάρμακον; Πρέπει, συμβουλεύει τὸν ποιμένα, νὰ τὰ πλύνῃ εἰς
τρεχάμενο νερό, ἢ καλλίτερον ἀφοῦ τὰ κουρεύσῃ νὰ τὰ ἀλείψῃ μὲ μίαν ἀλοι-
φήν ἀπὸ λίπος, θειάφι καὶ χυμὸν κρεμμυδιοῦ, ἢ νὰ προσθέσῃ εἰς αὐτὴν ῥί-
ζαν σκίλλης, διάφορα εἶδη ἔλβεβόρου καὶ μαύρην πίσσαν. Ἀλλὰ προτιμώτε-
ρον, διὰ νὰ μετριάσῃ τὴν ὑπουλον δριμύτητα ἐνὸς κακοῦ ποῦ τρέφεται καὶ
αὐξάνει ἐν σιγῇ, νὰ διανοίξῃ μιὰ ὥρα προτύτερα τὸ ἀπόστημα.

1) Rerum Natura VI, 1138 καὶ ἐξῆς, ὅστις πάλιν ἠρώσθη ἐκ τῆς περιγραφῆς τοῦ
Λοιμοῦ τῶν Ἀθηναίων, ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου (II, 47 - 53).

*Non tamen ulla magis praesens fortuna laborum est,
Quam si quis ferro potuit rescindere summum
Ulcere os.*

(Αὐτόθι, III, 452 - 453)

Μετὰ τὴν παρακέντησιν τῆς πυώδους ἐστίας εἰς ἄλλην περὶπτωσιν συμβουλεύει, τὴν ἀφαίμαξιν.

Καί, ἐξακολουθεῖ ὁ Βιργίλιος, ὅταν μάλιστα ὁ πόνος φθάνη εἰς τὸ κόκαλο, καὶ σχηματίζονται φλύκταιναι ὑπὸ τὰς χειλὰς τῶν προβάτιων, τὰ ὅποια καταστρέφει ὁ πυρετός, τότε διὰ τοῦ μαχαιριδίου νὰ δίδῃ διέξοδον εἰς τὸ κακὸν ἐκεῖνο αἷμα.

*Quin etiam ima dolor balantum lapsus ad osta
Cum fuerit, atque artus depascitur arida febris,
Ima ferire pedis salientem sanguine venam.....*

(Αὐτόθι, III, 457 - 459)

Ἡ μέθοδος αὕτη ἀποτελεῖ τὴν ἀντιφλογιστικὴν θεραπείαν, τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ μεταχειρισθῇ. Ἐπίσης διὰ τοὺς προσβληθέντας ὑπὸ κυνάγχης (angina) κύνας καὶ χοίρους, διότι ἕνας φοβερός βῆχας μὲ βιαίους παροξυσμοὺς πνίγει τὸ ζῶον, τοῦ ὁποίου ἐξοιδαίνονται αἱ ἀμυγδαλαί.

*Hinc canibus blandis rabies venit et quatit aegros
Tuffis anhela sues, ac faucibus angit obesis.*

(Αὐτόθι III, 496 - 497)

Ἄς ἔλθωμεν τώρα εἰς τὰς νόσους τῶν μελισσῶν τὰς ὁποίας διαγινώσκει ἐκ τῶν ἐξῆς συμπτωμάτων.

Τὸ χρῶμά των ἀλλάσσει καὶ μία ἀπαισία ἰσχνότης τὰς παραμορφώνει. Ἐπειτα βλέπομεν αὐτὰς νὰ μεταφέρουν ἔξω τῆς κυψέλης τὰ πτώματα τῶν συντρόφων των. Κρέμονται ἀπὸ τὰ πόδια των σὰν ἄλυσσίδα εἰς τὸ ἄκρον τῆς κυψέλης, ἣ μένουσι κατάκλειστοι εἰς τὰς κυψέλας των, ὅπου φθίνουν καταβαλλόμεναι ὑπὸ τῆς πείνης καὶ παγώνουν ἀπὸ τὸ κρύο.

Διὰ νὰ θεραπεύσῃ τὸ σμῆνος ὁ Βιργίλιος συμβουλεύει νὰ καίωμεν εἰς τὰς οἰκίας εὐώδεις ῥητίνας (Galbanum), καὶ νὰ θρέψωμεν αὐτὸ μὲ μέλι ἀνάμικτον μὲ κηκίδια κοπανισμένα (noix de Gale), τριαντάφυλλα ξηρά, κρασί γλυκύ, θυμάρι τοῦ Ὑμηττοῦ, κενταύριον τὸ εὖοσμον καὶ ἀστέρα (Aster amellus).¹

Παρατηροῦμεν ὅτι οἱ νεώτεροι μελισσοουργοὶ πλὴν τῆς δυσεντερίας καὶ τοῦ ἰλίγγου (vertige) δὲν ἀνεκάλυψαν ἄλλα σημεῖα τῆς νόσου ταύτης, ἣ ὅποια ἔχει ὥς αἰτίαν κρυπτογαμικὴν τινα παραγωγὴν εἰς τὸν στόμαχον τῶν

1) Ἀστὴρ ὁ ἀμέλλος (Aster Amellus), εἶναι εἶδος πόας ἐτησίας ἢ πολυετοῦς ἀνήκουσα εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν συνανθέρων. Τὸ γένος αὐτῶν περιλαμβάνει 150 εἶδη, ἐκ τῶν ὁποίων τινὰ καλλιεργοῦνται πρὸς στολισμόν. Τοῦ Ἀστέρος ἀμέλλου, ὑπάρχουσιν ἀρκεταὶ παρ' ἡμῶν παραλλαγαί.

μελισσῶν. Ἐπὶ πλέον ὅτι ἡ θεραπεία τὴν ὁποίαν μεταχειρίζονται σήμερον, εἶνε ἡ αὐτὴ περίπου, τὴν ὁποίαν συνεβούλευεν ὁ Βιργίλιος πρὸ δισχιλίων περίπου ἐτῶν—θεραπεία εἰς τὴν ὁποίαν λαμβάνουσι μέρος ἀντισηπτικοὶ παράγοντες, ὅπως ὁ θύμος καὶ αἱ ῥητῖναι.

Ἀκόμη ἓνα παράδειγμα τῆς ὠφελιμότητος τοῦ ἐμπειρισμοῦ ἐν τῇ ἱατρικῇ.

Ἡ Ὑγιεινὴ μᾶς διδάσκει τὴν ἐνέργειαν τοῦ ἄλατος ἐπὶ τοῦ ὁργανισμοῦ. Ὅτι δηλαδὴ ἐρεθίζει τὸν βλεννογόνον τοῦ στόματος, αὐξάνει τὴν ἀπέκκρισιν τοῦ σιέλου καὶ τῆς βλέννης, προκαλεῖ τὴν ὄρεξιν καὶ ἐνδυναμώνει τὴν παραγωγὴν τοῦ γαστρικοῦ χυμοῦ.

Ἀπὸ τὰ ἐπὶ ζώων γενόμενα πειράματα, φαίνεται βέβαιον ὅτι τὸ ἄλας προστιθέμενον εἰς τὴν τροφήν τῶν ζώων, τροποποιεῖ εὐνοϊκῶς τὴν ποιότητα τοῦ κρέατος καὶ ἐξασκεῖ ἐπὶ τοῦ ὁργανισμοῦ πραγματικὴν ἐπίδρασιν διὰ τὴν πάχυνσιν αὐτοῦ.

Λοιπόν, ἰδοὺ τὶ παρήγγειλεν ὁ Βιργίλιος εἰς τοὺς κτηνοτρόφους τῆς ἐποχῆς του :

“Φέρε μόνος σου εἰς τὰ πρόβατά σου τὸ τριφύλλι καὶ τὸν λωτὸν ἐν ἀφθονίᾳ, καὶ ἀνακάτειρε μὲ ἄλας τὴν τροφήν του. Τὸ ἄλας ἐρεθίζει τὴν διψάν των, ἐξοιδαίνει τοὺς μαστοὺς των, καὶ προσδίδει εἰς τὸ γάλα των μίαν πιὸ λεπτὴν νοστιμάδα.”¹

*Ipse manu salsaque ferat praesepibus herbas,
Hinc et amant fluvios magis, et magis ubera tentant,
Et salis occultum referunt in lacte saporem.*

(Γεωργ. III 395-397)

Εἶδομεν τὸν Βιργίλιον ὡς κτηνίατρον. Ἄς ἐξετάσωμεν τώρα καὶ ὡς ἀνατόμον.

Εἰς τὰς ἐκ τοῦ συστάδην μάχας τῶν ἡρώων, μᾶς περιγράφει διὰ ζωηρωτάτων χρωμάτων τὴν πάλιν αὐτῶν σῶμα πρὸς σῶμα. Ἀλλ’ εἶνε ἀδύνατον νὰ ἀντλήσωμεν πληροφορίας σχετικὰς μὲ τὴν χειρουργικὴν. Μόνον βλέπομεν ὅτι ὁ ποιητὴς ἐγνώριζε ποῖα ἦσαν τὰ μέρη τοῦ σώματος, ὅπου ἔπρεπε νὰ κτυπήσουν διὰ νὰ φονεύσουν ἀσφαλῶς τὸν ἀντίπαλόν των.

Οὕτως ὁ νεαρὸς Ἄλμων τραυματίζεται θανασίμως εἰς τὸν λαιμόν, ὅπουθεν ἐκφεύγει κῆμα αἵματος. Προφανῶς θὰ εἶχον τραυματισθῇ αἱ καρωτίδες.

*....Haesit enim sub gutture vulnus, et udae
Vocis iter, tenuemque inclusit sanguine vitam.*

Ὁ Λάγος ἐκτυπήθη εἰς τὰ νῶτα ὑπὸ βέλους, τὸ ὁποῖον τοῦ διέσχισε τὴν σπονδυλικὴν στήλην καὶ τὸν νωτιαῖον μυελόν. Ὁ νέος Πάλλας ἐκτυπήθη

(1 Ὁ Ἀριστοτέλης εἰς τὸ περὶ ζώων, Βιβλ. VIII, 10, λέγει τὰ ἐξῆς σχετικὰ. “Πιαίνει δὲ δήπου τὰ πρόβατα θαλλός, κότινος, ἀφάκη, ἄχυρα καὶ πόα. Πάντα δὲ μᾶλλον πιαίνει ἄλμη προρραντισθέντα.”

εἰς τὸ στῆθος διὰ σπάθης, ἣ ὁποία εἰσέδυσεν εἰς τοὺς πνεύμονας καὶ τὴν καρδίαν. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον πίπτει καὶ ὁ Τοῦρνος ὑπὸ τὸ ξίφος τοῦ Αἰνείου. Ὁ Τοῦρνος ἐπληγώθη ἐπίσης διὰ βέλους εἰς τὴν κνήμην. Ὁ Ἰάπυς τότε ἐξήγαγε δι' ὀδοντωτῆς λαβίδος τὸ βέλος, ἀφοῦ προηγουμένως διήνοιξεν εὐρέως τὸ τραῦμα. Ὁ Ἰάπυς ἦτο πατὴρ τοῦ Ἰάσου, ὅστις ἐπροτίμησε τὴν καλλιέργειαν τῆς Ἐπιστήμης καὶ τὴν τέχνην τοῦ θεραπεύειν ἀπὸ τὴν στρατιωτικὴν δόξαν.

*Scribe potestatos herbarum usumque medenti
Maluit, et mutas agitare inglorius artes.*

Ὁ Αἰνείας τραυματισθείς, ὀρθίος ὑφίσταται τὴν ἐγγείρησιν στηριζόμενος ἐπὶ τινος ἀκοντίου, ἐνῶ οἱ φίλοι του τριγύρω τὸν παρηγοροῦν. Ἐκεῖνος ὁμως μένει ἀπαθής. Ὁ σοφὸς χειρουργὸς μὲ ἀνασκουμπωμένην τὴν ἐσθῆτα κατὰ τὴν συνήθειαν τοῦ διδασκάλου του Παιήονος, σπεύδει νὰ μεταχειρισθῇ ὅλα τὰ μέσα, τὰ ὁποία τοῦ παρέχουν ἡ τέχνη του, ἡ εὐστροφία τῆς χειρὸς του καὶ ἡ δύναμις τῶν βοτανῶν τοῦ Ἀπόλλωνος.

*Ille retorto
Poenium in morem senior succinctus amictu
Multa manu medica Phoebique potentibus herbis.*

Τὰ κατόπιν τὰ γνωρίζομεν καὶ εἶδομεν πῶς ἐγένετο ὁ ἐπίδεσμος καὶ πῶς ἐστάθη ἡ αἰμορραγία.

Μεταξὺ τῶν πολλῶν ἐκ τοῦ συστάδην μαχῶν, τὰς ὁποίας διηγεῖται, καὶ αἱ ὁποῖαι τελειώνουν πάντοτε μὲ ἓνα πλήγμα καταφερόμενον κατὰ τῶν κυριωτέρων ὀργάνων τοῦ σώματος, περιεργὸς εἶνε ἡ ἀνάγνωσις τῆς περιγραφῆς τοῦ θανάτου τῆς ὑπερηφάνου παρθένου Καμίλλης, θυγατρὸς τοῦ βασιλέως τῶν Οὐόλσκων, ἣ ὁποία ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἐξ Ἀμαζόνων ἴλης της συγκρατεῖ μετὰ τοσαύτης ἀνδρείας τὸν ἀγῶνα τῶν Λατίνων ὑπὸ τὸν πατέρα της Τοῦρνον, κατὰ τῶν Τρώων τοῦ Αἰνείου.

Ἡ Καμίλλη ἐκτυπήθη ὑπὸ βέλους κατάστηθα κάτωθεν τοῦ στέρνου καὶ πίπτει ἄπνους. Τὰ βλέφαρά της πίπτουν ὑπὸ τὸ παγερὸν κτύπημα τοῦ θανάτου καὶ τὸ πρόσωπόν της χάνει τὰ λαμπρὰ χρώματά του, τὰ ὁποία τὴν ἐνεψύχουν. Ἀφοῦ εἶπεν ἀποχαιρετηστηρίους τινὰς λέξεις εἰς τὴν ἀδελφὴν της Ἀκκαν, τὰ χέρια της ἀφῆκαν τὰ ἡνία καὶ τὸ σῶμά της πίπτει κατὰ γῆς. Ἐπειτα, ὑπὸ τὸ ψῦχος τὸ ὁποῖον παγώνει τὰ μέλη της, ἐλευθεροῦται σιγὰ σιγὰ ἀπὸ τὰ δεσμὰ τοῦ σώματος. Κλίνει ὁ λαιμός της ἀδρανῆς καὶ ἡ κεφαλὴ της, καὶ ἀφίνει νὰ πέσουν τὰ ὅπλα ἀπὸ τὰ χέρια της.

Ὡς βλέπομεν ὁ Βιργίλιος ἐγνώρισε νὰ ἀποφύγῃ τὴν χονδροειδῆ πλάνην εἰς τὴν ὁποίαν περιπίπτουν σχεδὸν πάντες οἱ μυθιστοριογράφοι καὶ δραματικοί. Εἰκονίζει τὰ κυριώτερα σημεῖα τοῦ θανάτου: Ἀπώλειαν τῶν αἰσθητικῶν δυνάμεων, πρόσωπον νεκρικόν, χλωμότητα τοῦ δέρματος, ψῦξιν τοῦ σώματος κτλ. χωρὶς νὰ ὀμιλήσῃ περὶ τῆς πτωματικῆς δυσκαμψίας, ἣ ὁποία

δὲν ἐπέρχεται ποτὲ πρὸ τῆς παρελεύσεως μιᾶς ὥρας τοῦλάχιστον εἰς τὸν ἀπρόοπτον θάνατον. Ἀβίζο λοιπὸν εἰς τοὺς ἡθοποιούς, οἱ ὅποιοι πίπτουν σὰν ξύλο μονοκόματο εἰς τὸ παραμικρὸν κτύπημα τοῦ ξίφους, προσπαθοῦντες νὰ δείξουν εἰς τοὺς θεατάς, τὴν δυσκαμψίαν ἐνὸς “μακκαβαίου,, 24 ὥρῳ.

Ἀκόμη μία ἐνδιαφέρουσα λεπτομέρεια: Νέα μάχη συνάπτεται μεταξὺ τῶν δύο στρατοπέδων. Ὁ Αἰνείας ἐκτύπησε τὸν Θήρωνα. Ἀποσύρει τὸ αἵμοσταγὲς ξίφος του ἀπὸ τοῦ στήθους του καὶ τὸ βυθίζει εἰς τὸ στήθος τοῦ Λίχα, ὁ ὅποιος ἀποθνήσκει, ἀφοῦ ὥφειλε τὴν ζωὴν του εἰς αὐτό. Ἀλλὰ πρὸς κατανόησιν τῆς φράσεως ταύτης τοῦ ποιητοῦ, πρέπει νὰ ἀναμνησθῶμεν ὅτι ὁ Λίχας εἶχεν ἀφιερωθῇ εἰς τὸν Φοῖβον, καθ’ ἣν ἡμέραν ἐξήχθη ἐκ τῆς κοιλίας τῆς ἐκπνεούσης μητρός του ὑπὸ τὴν μάχαιραν τοῦ χειρουργοῦ.

*Inde Licham ferit, exsectum jam matre perempta,
Et tibi, Phoebe, sacrum, casus evadere ferri
Quod licuit parvo.*

Ἴδου μία περίπτωσις ὑστερεκτομίας,¹ τὴν ὁποίαν σχεδὸν πάντες ἀγνοοῦσιν.

Τέλος ἀφοῦ ὁμιλοῦμεν περὶ τοκετοῦ, ἃς ἀναμνησθῶμεν τὸ τέλος τῆς τετάρτης Ἐκλογῆς του, ὅπου λέγει τὰ ἑξῆς:

“Ἀρχισε, τέκνον, νὰ γνωρίζῃς τὴν μητέρα σου ἀπὸ τὸ μειδιάμά της, τὴν μητέρα σου ἢ ὁποία ἐπὶ δέκα μῆνας ὑπέφερε τόσον δι’ ἐσέ”.

*Incipe, parve puer, risu cognoscere matrem,
Matri longa decem tulerunt fastidia menses.*

Τοῦτο ἀποτελεῖ ἀπόδειξιν, ὅτι ἀπὸ πολλοῦ ἤδη καιροῦ εἶχον παρατηρηθῇ περιπτώσεις ἐγκυμοσύνης 300 ἡμερῶν.²

Κατὰ ταῦτα ἐπιτρέπεται νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι, ἐὰν ἡ ἱστορία τῆς ἱατρικῆς ἐλάχιστα ἔχει νὰ ἀντλήσῃ ἀπὸ τὰ ἐπικά ποιήματα, ἐν τούτοις ὑπάρχουσιν ἄρκετὰ ἀκόμη, ὅπως εἶπεν ὁ Daremberg, ὥστε νὰ μὴ παραμελήσωμεν αὐτά.¹ Ὅταν δὲν δυνάμεθα νὰ κάμωμεν δαψιλῇ συγκομιδὴν ὅπως εἰς τὰ ἔργα τοῦ Μαρτιαλίου, Πλαύτου, Ἰουβενάλιου καὶ εἴ τινος ἄλλου, πρέπει νὰ εὐχαριστούμεθα σταχυολογοῦντες, καθ’ ὅσον καὶ ἡ συλλεχθησομένη ἐκείνη δράξ εἶνε ἄρκετὰ παρουσιάσιμος καὶ ἐνδιαφέρουσα.

* *

Ἐνα ἀπὸ τὰ κυριώτερα χαρακτηριστικὰ τοῦ πνεύματος τοῦ Βιργιλίου,

1) Βλ. ἡμετέραν πραγματείαν: Μυθολογικὴ Ἱατρικὴ, “Ἑλλ. Ἱατρικὴ,, 1929, σελ. 123 καὶ ἑξῆς.

2) Εἶνε πλάνη νὰ πιστεύωμεν ὅτι οἱ ἀρχαῖοι ὑπελόγιζον πάντοτε εἰς δέκα μῆνας τὴν ἐγκυμοσύνην. Εἷς τινὰ ἐλεγείαν τοῦ λατίνου ποιητοῦ Γ. Κορνηνίου Gallus, ὁ ἐραστὴς τῆς Λυκρίδος, δὲν λυπεῖται παρὰ τὴν ἀπομάκρυνσίν του ἀπὸ ἐκείνην τὴν ὁποίαν ἀφῆκε μόνην, θῦμα τῆς ὀργῆς τῶν γονέων της καὶ τὴν ὁποίαν καταπονεῖ μία νόσος ἐννέα μηνῶν.

Heu jaceat menses paene sepulta novem!
Nec tantum morbus, quantum, gravat ira parentis.

εἶνε ὁ ζωηρὸς ἔρως πρὸς τὴν φύσιν, τὸν φυσικὸν καὶ ἠθικὸν κόσμον. Ἐξακολουθήσωμεν λοιπὸν τὴν μελέτην μας ἐπὶ τῶν Γεωργικῶν του, μελέτην ἴσως μᾶλλον φιλολογικὴν παρὰ ἰατρικὴν, ἀλλ' οὐχ ἥττον ἐνδιαφέρουσαν.

Ἄς ἀναγνώσωμεν τὴν ὠραίαν ταύτην περιγραφὴν τοῦ ἔαρος.

“Χαρίζει, λέγει, εἰς τὰ δένδρα τὰ φύλλα των καὶ εἰς τὰ δάση τὴν δύναμίν των. Κατὰ τὸ ἔαρ ἡ γῆ φουσκώνει, ἀνυπόμονος νὰ δεχθῇ τὰ δημιουργικὰ σπέρματα. Τότε, ὁ ἰσχυρὸς Θεὸς τοῦ ἀέρος κατέρχεται ἐν εἵδει ζωογόνου βροχῆς εἰς τοὺς κόλπους τῆς εὐθύμου συζύγου του, καὶ ἐνούμενος μὲ τὸ πλατὺ αὐτῆς σῶμα, ζωογονεῖ τοὺς σπόρους τοὺς ὁποίους ἐδέχθη. Τὰ δάση ἀντηχοῦν ἀπὸ τὸ ἁρμονικὸν ἄσμα τῶν πτηνῶν, τὰ δὲ ποίμνια ἐπαναλαμβάνουν τοὺς ἔρωτάς των.”¹

Ὀλίγον κατωτέρω, θὰ ἴδωμεν τὸ αὐτὸ αἶσθημα ἐκφραζόμενον μετὰ μεγαλυτέρας ἀκόμῃ δυνάμεως.

“Οὕτω λέγει, ὅλα τὰ κατοικοῦντα τὴν γῆν, ἄνθρωποι, ἄγρια θηρία, ποίμνια, οἱ κάτοικοι τοῦ ἀέρος καὶ τῶν ὑδάτων, παραδίδονται εἰς τὰς παραφοράς τοῦ ἔρωτος, διότι οὗτος ἐξασκεῖ ἐφ’ ὅλων τὴν αὐτὴν δύναμιν.... Τὶ δὲν ἀποτολμᾷ ἓνας νέος, ὅταν ὁ ἀδυσώπητος ἔρως κατατρώγει μὲ τὴν φωτιά του τὰς φλέβας του ποῦ καίουν!

*Quid Juvenis, magnum qui versat in ossibus ignem
Durus amor!*

Τὴν νύκτα, ἐν μέσῳ τῆς τρομερωτέρας τῶν καταιγίδων διασχίζει τὴν σκοτεινὴν θάλασσαν. Μάτην ὁ οὐρανὸς ἀνοίγει καὶ ἐκσπᾷ ὁ κεραυνός. Μάτην τὸ κῦμα θραύεται μετὰ πατάγου. Τίποτε δὲν εἰμπορεῖ νὰ τὸν σταματήσῃ, οὔτε ἡ φωνὴ τῶν δυστυχῶν γονέων του, οὔτε ἡ ἀπελπισία μιᾶς ἐρωμένης, τῆς ὁποίας ὁ θάνατος πρέπει νὰ ἀκολουθήσῃ τὸν ἰδικόν του.

Τὴν ιδέαν ταύτην τοῦ Βιργιλίου, θαυμάσια ἀπέδωκεν ὁ Delille, διὰ τῶν κατωτέρω στίχων, περὶ τῶν ὁποίων ὁ καθεὶς δύναται νὰ κρίνῃ.

*Amour, tout sent tes feux tout se livre à ta rage:
Tout, et l'homme qui pense et la brute sauvage,
Et le peuple des eaux et l'habitant des airs.
Amour tu fais rugir les monstres des desert.*

Τὸ ζήτημα τοῦ φυσικοῦ ἔρωτος, ἀπὸ φυσιολογικῆς ἀπόψεως, ἐκίνησε πρὸ πολλοῦ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν φυσιολόγων, ὁ δὲ Dr Cabanès ἐπραγματεύ-

1) Ὁ γάλλος ποιητὴς Ἰάκωβος Delille (1738-1813), ἀπέδωκε θαυμασίως τὴν ἐκφρασιν τοῦ γάμου τούτου τῆς γῆς μετὰ τοῦ ἀέρος διὰ τῶν ἐξῆς στίχων:

Alors la terre, ouvrant ses entrailles profondes,
Demande de ses fruits les semences fécondes,
Le Dieu de l'air descend dans son sein amoureux,
Lui verse ses trésors, lui darde tous ses feux.
Remplit ce vaste corps de son ame puissante:
Le monde se ranime et la nature enfante.

θη αὐτὸ θαυμασίως διὰ τῆς ἀριστοτέχνιδος χειρός του. Ζητήσας νὰ ἐξηγήσῃ τὴν ἐνέργειαν τὴν ὁποίαν ἐξασκεῖ γενικῶς ἡ θερμοκρασία ἐπὶ τῶν γεννητικῶν ὀργάνων, συμπεραίνει ὅτι αὕτη φαίνεται οὕσα τὸ ἀποτελεσματικώτερον καὶ σταθερότερον τῶν διεγερτικῶν. Καὶ καταδεικνύει τὴν μεταμόρφωσιν τὴν ὁποίαν ἐπιφέρει ἡ ἥβη εἰς τὸν παῖδα.¹

“Ἡ νέα ἀνάγκη τὴν ὁποίαν αἰσθάνεται μέσα του, παράγει κραῖμα τι τόλμης καὶ δειλίας. Τόλμην διότι αἰσθάνεται ὅλα τὰ ὄργανά του ζωογονοῦμενα ὑπὸ τινος ἀγνώστου δυνάμεως, δειλίαν δὲ διότι ἡ φύσις τῶν ἡδονῶν τὴν ὁποίαν τολμᾷ νὰ διαπλάττῃ τὸν τρομάζει καὶ ἡ δυσπιστία περὶ τῆς ἐπιτυχίας των τὸν θορυβεῖ.”

Ἡ νεανικὴ ἡλικία εἶνε τὸ ἕαρ τῆς ζωῆς.

“Ὅπως οἱ ποιηταί, οὕτω καὶ οἱ ὑγιεινολόγοι ἔκαμον μνειάν περὶ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ ἕαρος ἐπὶ τῆς λειτουργίας τῆς ἀναπαραγωγῆς, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο βλέπομεν πρώτους τοὺς ποιητὰς νὰ μᾶς διδάσκουν πρὸ τῶν σοφῶν τὰ ἀπόκρυφα τῆς φύσεως, λατινιστὶ *Natura*, τὴν ὁποίαν οἱ ἐτυμολόγοι παράγουν καὶ πολὺ δικαίως ἐκ τῆς λέξεως *nasci*=γεννᾶν.

Ἐπίσης ὁ Βιργίλιος εἶπε: “Πρέπει νὰ εἶνε εὐτυχής, ὁ γνωρίζων τὰ μυστικὰ τῆς φύσεως.”

Felix qui potuit rerum cognoscere causas.

Ἄλλ’ ὁ ἴδιος εἶπεν ὅτι καὶ “διὰ τῆς ἐπιμόνου ἐργασίας, κατορθοῦμεν νὰ ἐννοήσωμεν τὰ κυριώτερα φαινόμενα αὐτῆς καὶ νὰ ὑπερνικήσωμεν ὅλας τὰς δυσκολίας της.”

Labor omnia vincit improbus.

“Τοῦτο ἐσκεπτόμην πάντοτε,, ἀπῆντα ὁ Νεύτων εἰς τοὺς ἐρωτῶντας αὐτὸν πῶς κατώρθωσε νὰ διατυπώσῃ τοὺς νόμους τῆς παγκοσμίου ἑλξεως. Ἐδέησε πολὺ νὰ σκεφθῶσιν ἐπίσης καὶ οἱ ἐρευνηταί τῆς ἀρχαιότητος, οἱ ὅποιοι διὰ τῆς προαισθήσεως αὐτῶν κατώρθωσαν νὰ ἀποκαλύψουν τὴν καταγωγὴν τῆς γῆς.

Ὁ Βιργίλιος διὰ τοῦ στόματος τοῦ Σιληνοῦ περιγράφει αὐτὴν ὡς ἑξῆς:

“Εἰς τὸ ἄπειρον χάος εἶχον συναθροισθῇ αἱ δημιουργικαὶ δυνάμεις τῆς γῆς, τῶν θαλασσῶν, τοῦ ἀέρος καὶ τοῦ πυρός. Ἐκ τῶν πρώτων τούτων στοιχείων παρήχθησαν πάντα τὰ ὄντα. Ἡ ὑδρόγειος ὑπὸ τὴν μορφὴν μαλακῆς ἀργίλου, ἐστρογγυλεύθη καὶ ἀπέβη μᾶζα στερεά. Ἐπειτα σιγὰ σιγὰ ἤρχισε νὴ σκληρύνεται καὶ ἠνάγκασε τὴν Θέτιδα, νὰ περιορισθῇ εἰς τὰ ὄριά της. Ἡ Γῆ μεγάλως ἐξεπλάγη εἰς τὰς πρώτας ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου, τὴν θέαν τῶν νεφῶν τὰ ὁποῖα ἀνυψοῦντο διὰ νὰ ἐπανέλθουν ἐν εἶδη βροχῆς ἐκ τοῦ ὕψους τῶν αἰθέρων, τῶν δασῶν τὰ ὁποῖα ἐδείκνυν τὰς κορυφὰς των, καὶ τῶν ζώων τὰ ὁποῖα ἐπλανῶντο ἐπὶ τῶν ἀγνώστων ὁρέων.”

1) Cabanès. Memoire sur l'influence des sexes, in Rapports du physique et du moral. Ἔκδ. L. Peisse, Paris 1844.

Οὕτως ὠμίλησεν ἢ ἔψαλλεν ὁ Σίληνός πρὸ τῶν ποιμένων, οἱ ὅποιοι ἔξαφνικὰ τὸν κατέλαβον κοιμώμενον εἰς τὸ βάθος ἑνὸς ἄντρου, μὲ τὰς φλέβας ἔξογκωμένας ἀπὸ τὸ κρασί ποῦ εἶχε πῖν τὴν προηγουμένην ἡμέραν.

Inflatum hesterno venas.

Πλησίον του ἔκειτο ὁ ἔξ ἀνθέων στέφανος ποῦ ἔπεσεν ἀπὸ τὴν κεφαλὴν του κατὰ τὸν ὕπνον. Ἀλλὰ τὸ βαρὺ κύπελλον ἑκρέματο πάντοτε ἀπὸ τὴν ζώνην του μὲ ἓνα λουρί.

Μεταξὺ τῶν ποιμένων εὐρίσκετο καὶ ἡ Αἴγλη, ἡ ὠραιότερα τῶν Ναϊάδων. Εἰς σᾶς χαρίζω εἶπεν εἰς τοὺς ποιμένας τὰ ἄσματά μου, ἀλλὰ διὰ τὴν Αἴγλην ἐπιφυλάσσω μίαν ἄλλην ἀνταμοιβήν.....

Carmina vobis, huic aliud mercedis erit....

Δὲν λέγει ποία θὰ ἦτο ἡ ἀνταμοιβὴ τῆς ὠραίας, ἀλλὰ πρέπει νὰ τὸ μαντεύσωμεν. Διὰ πολλοὺς τῶν ὑπομνηματιστῶν ἴσως θὰ ἦτο ἓνα ῥόδον, κατὰ τὴν γέννησιν τοῦ ὁποίου κατὰ τὴν μυθολογίαν προΐστατο ὁ Σίληνός.

Ὁ ποιητὴς Parny (1753-1814) μᾶς τὸ διηγεῖται εἰς τοὺς κατωτέρω θελκτικὸς στίχους, τοὺς ὁποίους ἀγαπᾷ τις νὰ ἀναγινώσκει πολλάκις.

*Lorsque Venus, sortant du seins des mers,
Sourit aux dieux charmés de sa presence,
Un nouveau jour éclaire l'univers.
Dans ce moment la rose prit naissance.
D'un jeune lis elle avait la blancheur ;
Mais aussitôt le père de la treille,
De ce nectar dont il fut l'inventeur,
Laissa tomber une goutte vermeille
Et pour toujours il changea sa couleur.
De Cythérée elle est la fleur chérie,
Et de Paphos elle orne les bosquets.
Sa douce odeur aux célestes banquets,
Fait oublier celle de l'ambroisie.
Son vermillon doit parer la beauté.
C'est le seul fard que me la volupté.
A cette bouche où le sourire joue,
Son coloris prête un charme divin ;
De la Pudeur elle couvre la joue,
Et de l'Aurore elle rougit la main.*

Εἰς ἓνα ἄλλο χωρίον, ὁ Βιργίλιος ζητεῖ μίαν σύγκρισιν διὰ νὰ ζωγραφίσῃ τὴν ἀπελπισίαν τοῦ Ὁρφέως, ὁ ὁποῖος διὰ δευτέραν φορὰν ἔχασε τὴν Εὐρυδίκην. Καὶ τὴν σύγκρισιν αὐτὴν εὐρίσκει εἰς τοὺς στεναγμοὺς τῆς Φιλομήλας, ποῦ ἀναζητεῖ τὰ μικρὰ πουλάκια τῆς ποῦ τῆς τὰ ἔκλεψαν.

*Qualis populea mærens Philomela sub umbra
Amissos queritur fetus . . .*

Ἄς προσέξωμεν ἀκόμη ποία δύναμις σκέψεως καὶ ποία δύναμις ἐκφράσεως ὑπάρχει εἰς τοὺς στίχους τοὺς ὁποίους ἀφιερώνει διὰ τοὺς καταδίκους, οἱ ὅποιοι ἀποτίουν εἰς τὸν Ἄδην τὰ ἐγκλήματα τὰ ὅποια διέπραξαν ἐπὶ τῆς Γῆς.

“Ὅχι! Καὶ ἑκατὸν ἐὰν εἶχον στόματα καὶ ἑκατὸν γλώσσας καὶ σιδηρᾶν τὴν φωνήν, δὲν θὰ ἡδυνάμην ποτὲ νὰ εἶπω τὰ εἶδη τῶν ἐγκλημάτων, οὔτε νὰ ἀπαριθμήσω τὰ μαρτύριά των”.

Θὰ ἀκολουθήσωμεν τὸ παράδειγμα τοῦτο τοῦ ποιητοῦ καὶ δὲν θὰ εἶπωμεν τίποτε περὶ ὅλων ἐκείνων τῶν παθῶν καὶ ὅλων τῶν ἐγκλημάτων, τῶν ὁποίων ὁ ἱατρὸς πολλάκις ἐπίσης εἶνε μάρτυς καὶ πολλάκις ὁ μυστικὸς σύμβουλος. Ἀπλῶς μόνον θὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἐν τῶν κυριωτέρων αἰτίων τῆς ἀνθρωπίνης διαστροφῆς, εἶνε ἡ ἀπληστία, ἡ ἀγάπη τοῦ πλούτου, τὰ μεγαλομανῆ ἔνστικτα τῶν πολιτῶν ὅπως καὶ τῶν ἀγροτῶν.

“Εἰς τὶ δὲν ὤθει τὴν καρδιὰ τῶν ἀνθρώπων ἡ βδελυρὰ δῖψα τοῦ χρυσίου” ἀνακράζει ὁ Βιργίλιος!

*Quid non mortalia pectora cogis
Auri sacra fames!*

Ἀκολούθως μᾶς δεικνύει αἵματοκυλισμένους, τοὺς ἀδελφοὺς τοὺς ὁποίους χωρίζει τὸ συμφέρον.

*. . . Gaudent perfusi sanguine fratrum
Exsilioque domos et dulcia limina mutant,
Atque alio patriam quaerunt sub sole jacentem.*

Ἄλλ’ ὑπάρχει καὶ ἓνα ἐγκλημα, τὸ ὅποιον στιγματίζει περισσότερον ὅλων ἐκείνων ποῦ ἐγκλείει ὁ Ἄδης. Καὶ τὸ ἐγκλημα αὐτὸ εἶνε τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου ποῦ ἐπώλησε τὴν πατρίδα του ἀπέναντι χρυσοῦ καὶ τὴν παρέδωκεν εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ τυράννου.

*Venditit hic auro patriam, dominumque potentem
Imposuit.*

Καὶ τοὺς στίχους αὐτοὺς θὰ ἔπρεπε νὰ τοὺς χαράξωσι μὲ μεγάλα γράμματα, ἐπὶ ὅλων τῶν φρουρίων κάθε λαοῦ.